

Àgbéyèwò Ihà Tí Àwùjọ kọ sí Igbélárugẹ Èdè Yorùbá látí ọwọ̀ Ijọba Ìpínlẹ̀ Èkó

Mákindé, Solomon Oláúrewájú, PhD & Hunpegan, Hendeweh Dorcas

Àṣamọ̀

Iṣẹ̀ yìí ṣe àyèwò àgbéyèwò ihà tí àwùjọ̀ kò sí igbélárugẹ̀ èdè Yorùbá àti òfin tí ijọba ìpínlẹ̀ Èkó ṣe. Akítíyan ijọba ìpínlẹ̀ Èkó lórí kíkọ̀ èdè Yorùbá ní àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ bẹ̀rẹ̀ látí orí ilé-ẹ̀kọ̀ aláàkálẹ̀ sẹ́kọ̀ndírì títí dé ilé-ẹ̀kọ̀ gígá kò kéré látí fí pàtàkì èdè abíníbí (Yorùbá) hàn lárúwọ̀ wa. Ídì èyí ní pé, ijọba ìpínlẹ̀ Èkó kò fẹ́ kí èdè Yorùbá parun ní wón ṣe ṣe àlàkalẹ̀ àwọn òfin bí i; síso èdè Yorùbá gégé bí èdè òṣiṣẹ́ (official language) ní gbogbo ọjọ̀rú, kíkọ̀ orin orílẹ̀-èdè ní èdè Yorùbá, wón kà nán-nípa fún gbogbo ilé-ẹ̀kọ̀ aláàdàání àti ilé-ẹ̀kọ̀ ijọba látí máa kọ̀ ẹ̀kọ̀-èdè Yorùbá, nínú máàkì Kírédítì (Credit pass) nínú èdè Yorùbá fún idánwò aláṣekágbá látí wọ̀ ilé-ẹ̀kọ̀ gígá, àti látí gbìyànjú àti tùmò àwọn iwé kíkà lédè gẹ̀ṣi sèdè Yorùbá. Bébà yìí ṣàlàyé ọgbón ìṣewádú àti ọgbón itúpalẹ̀ dètà nípa lílo Crombach Alpaḥ sàtítíkà fómúlà $a = 0.70$ àti idá ọgórùn-ún, fí ṣe àtúpalẹ̀ fún àwọn àyèwò dètà àti lílò àtòjọ̀ ibèèrè méjì látí wo ihà tí àwùjọ̀ kọ̀ sí igbélárugẹ̀ èdè Yorùbá ní ìpínlẹ̀ Èkó àti akítíyan ijọba ìpínlẹ̀ Èkó lórí kíkọ̀ èdè Yorùbá. Iṣẹ̀ Ìwádí yìí ṣe àfihàn ihà tí àwùjọ̀ àti ijọba ìpínlẹ̀ Èkó kọ̀ sí kíkọ̀ èdè Yorùbá. Bákán nà, Iṣẹ̀ Ìwádí yìí dábàá pé, ó ṣe pàtàkì fún òbí (àwùjọ̀) látí ṣe àtílẹ̀yìn tó lẹ̀rìn fún iṣe pàtàkì kíkọ̀ èdè Yorùbá nílẹ̀-ẹ̀kọ̀ sẹ́kọ̀ndírì ní ìpínlẹ̀ Èkó. Iṣẹ̀ Ìwádí yìí tún dábàá pé, kí àwọn òbí má a sọ èdè Yorùbá sí àwọn ọmọ̀ wón nínú ilé. Ijọba ìpínlẹ̀ Èkó n ṣe àtílẹ̀yìn tó gbóppon fún kíkọ̀ èdè Yorùbá ní àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ sẹ́kọ̀ndírì wón gbogbo káàkiri ìpínlẹ̀ Èkó kí èdè Yorùbá má ba parun.

Kókó ọ̀rọ̀: àwùjọ̀, igbélárugẹ̀, èdè Yorùbá, Ijọba ìpínlẹ̀-Èkó, ofin aṣemédè

Ìfáàrà

Yorùbá bọ̀, wón ní bí kò bá nídú, obìnrin kì l'jé kúmólú, bẹ̀ẹ̀ sí ní wón tèsíwájú pé èṣẹ̀ kan kì í déédé ṣé" òwe dọ̀we àwọn àgbà. Ó ṣe pàtàkì látí mò pé ìwádí òun ìtétí sílẹ̀ àti àgbóyẹ̀ àwọn èniyàn ló fihàn gbangba gbàngbà pé; "sío sío (ṣé kò sí, ṣe kò sí o) ladiyẹ̀ n kẹ̀ nìgbà tí ajá n gbó pé; "wá o wá o (wá wòó, wa wòó)", èyí ló se okùnfà iṣẹ̀ yìí látí wo "ihà tí àwùjọ̀ kọ̀ sí òfin igbélárugẹ̀ èdè Yorùbá látí ọwọ̀ ijọba Ìpínlẹ̀ Èkó". Ìpínlẹ̀ yìí jẹ̀ ọ̀kan lára ìpínlẹ̀ Káàárò oò jùire.

Ní ọ̀pọ̀ ọ̀dún ṣẹ̀yìn ní èdè tí wà, tí wón sì n sọ ọ̀ lẹ̀nu, ṣùgbón ní ìgbà yìí, èdè kò sí ní àkọ̀sílẹ̀. Ní ibèrẹ̀ pèpè, èdè Yorùbá kò sí ní kíkọ̀ sílẹ̀ títí di ìgbà tí àwọn Ọ̀yìnbó aláwọ̀ funfun fí dé. Akítíyan látí sọ èdè Yorùbá di kíkọ̀ sílẹ̀ kò sẹ̀yìn àwọn Ọ̀yìnbó aláwọ̀ funfun yìí. Èlèsìn Kírísítì ní àwọn Ọ̀yìnbó yìí jẹ̀, wón sì fẹ́ látí tùmò Bíbélì Gẹ̀ṣi sí èdè Yorùbá àti látí wàásù ní ọ̀nà tí wón yóò fí mú kí èsìn Kírísítì gbilẹ̀ ní aárín àwọn Yorùbá. Yàtò sí èyí, wón tún fẹ́ kí gbogbo àgbáyẹ̀ mò pé àwọn Yorùbá nàà ní èdè tiwón. Ilẹ̀ Sàrò ní ó sì ti bẹ̀rẹ̀ ní kíkọ̀ sílẹ̀ (Àkànmú àti Sànní, 2011).

Oríṣìíríṣìí ọ̀nà ni a lè gbà láti fi gbé oríki èdè jáde. Ọ̀nà tí a bá gbà láti fi ki èdè yóò dálé ihà tí a kọ sí èdè tàbí ibi tí a fẹ́ tẹnumọ́ nínú àbùdá èdè náà.

Mákindé (1997:9) sọ pé, Èdè ni ọ̀nà tí à n gbà fi gbé èrò, ifé inú ẹni, tàbí èdùn ẹni jáde ni ọ̀nà tí yóò gbà yé olùgbọ́. Ó tún ṣàlàyé pé Èdè kíkọ́ àti èdè síso sì jẹ ànfààní kan pàtàkì tí ọmọ èniyàn fi ṣègbọ́n tí ó sì tún yàtò sí gbogbo àwọn ẹ̀dà yòókù tí Elédùmarè dá sórí ilẹ̀ ayé. Èdè wà fún àjọṣe bẹ̀ẹ̀ sì ni ó máa n dàgbà, àmọ́ ó tún lè kú bí a kò bá ló ó. Ọ̀un sì ni ọ̀pómúléró ọ̀nà ibánisòrò. Èdè nípa ilò ọ̀rò ẹnu àti tàbí kíkọ́ sílẹ̀ yàtò gédégédé sí èdè ẹranko tàbí ti ẹyẹ́ tí ó jẹ́ abùdá àdámọ́, bẹ̀ẹ̀ gégé ni a kò lè fi wé àwọn ọ̀nà ibánisòrò miiran bí i ifé síso, fifi ẹyà ara júwe, àalè àti àròkò pípa, fèrè (ekútú, kàkàkí) fifun, ilù lílù àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ. Nínú ọ̀rò Kéhìndé (2001:1) Èdè ni àkójọpọ́ irò ohun tó n ti ẹnu èniyàn jáde tí a fi n gbé irònu wa jáde fàráyè gbọ́ ní àwùjò. Èdè jẹ́ ohun tí àwùjò fowó sí gégé bí ọ̀nà ibàra-ẹni-sòrò. Ohun tí a bá pé ní èdè kò gbọ́dọ́ mú iṣiyéméjì wá. Harrison àti Títí (2001:1) so pé èdè jẹ́ ohun kan pàtàkì tí ó yà wá sọtò pẹ̀lú àwọn ohun ẹ̀lẹ̀mìi yòókù tí Ọlórùn dá. Ó sì jẹ́ àbùdá kan pàtàkì tí a fi n mọ́ ẹ̀dà adárhunrun. Bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé àwọn ẹ̀dà yòókù ní ọ̀nà ìgbàbánisòrò tiwọn, a kò tilẹ̀ lè fi díwọn èdè èniyàn rará.

Ṣíwájú sí i, oríṣìíríṣìí èdè ni ó wà ní orílẹ̀-èdè Nàìjíríá, fún àpẹ̀rẹ̀ Gẹ̀ẹ̀sì, Faransé, Ìgbò, Yorùbá, Haúsá, Fulfudè, Èbirà, Itṣẹ̀kírí, Effíkí, Ọ̀gù, Ìgedè àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ. Gbogbo èdè wọnyí kò dúró lójú kan, itẹ̀sìwájú n bá wọn ní ojoojúmọ́ fún àpẹ̀rẹ̀ èdè Yorùbá tí kúrò ní síso, kíkọ́ àti kíkà nìkan, ó ti di èdè tó jinlẹ̀ tí àwọn ọ̀jọgbọ́n sí n tẹ̀sìwájú láti ṣe iwádìí nínú rẹ̀. Itẹ̀sìwájú tó dé bá ẹ̀kọ́ èdè Yorùbá àti ọ̀fin tí ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó ṣe ni ó ṣe okùn bebà yìí láti wo ihà tí àwùjò kọ sí èdè Yorùbá ní ìpínlẹ̀ Èkó léyìn akitiyan ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó láti ṣe èdè Yorùbá ní kàánpá fún gbogbo ilé-ẹ̀kọ́ aláàkòbèrè dé ilé-ẹ̀kọ́ gíga àti láti mọ́ bóya ọ̀fin náà ti wà ní ojú iṣe.

Látàrí ọ̀fin tí ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó gbé kalẹ̀ ní ìgbà ìjọba Góminà Àm̀bòdé yìí, a lérò pé ẹ̀kọ́ èdè Yorùbá yóò di gbajúgbajà ní ìpínlẹ̀ Èkó káàkírí bẹ̀rè láti orí gbogbo ilé-ẹ̀kọ́ aláàkòbèrè àti tí ìjọba (aláàkòbèrè, sẹ̀kọ̀ndírí àti ilé-ẹ̀kọ́ gíga). Ìgbìyanjú ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó ni láti rí i dájú pé èdè Yorùbá ọ̀ parun, ìgbàgbọ́ wọn sì ni pé fifi èdè Yorùbá kọ́ àwọn ọmọ́ ní ilé-ẹ̀kọ́ yóò mú kí ẹ̀kọ́ rọ̀rùn fún wọn àti pé ìpele iṣe wọn yóò ní ilọ̀sìwájú. Ìdí niyí tí iwádìí yìí fi ṣe àgbéyèwò ihà tí àwùjò kọ sí ọ̀fin ìgbélarugè èdè Yorùbá tí ìpínlẹ̀ Èkó ṣe.

Àgbéyèwò Iṣe Àwọn Aṣáájú

Adéníyí àti Ọ̀nádípè (2000:1) sọ pé èdè jẹ́ ohun pàtàkì tí ó yà wá sọtò pẹ̀lú àwọn ohun ẹ̀lẹ̀mìi yòókù tí Ọlórùn dá. Ó sì jẹ́ àbùdá kan pàtàkì tí a fi n mọ́ ẹ̀dà ọmọ́ adárhunrun. Gégé bí Henry Sweet (1945:8) ṣe sọ, ó ní:

A language is the expression of ideas by means of speech, sounds combine into words; words are combined into sentences; this combination answering to that of ideas into thoughts (èrò).

Ò PÁÑBÀTA

Ohun tí ònkòwé yíi ní sọ ni pé; èdè jẹ ọ̀nà kan pàtàkì tí a fi ní gbé èrò ọ̀kàn wa jáde nípa àwọn iró èdè tí a so pọ̀, tí ó di ọ̀rò. Ó sì tún so àwọn ọ̀rò wònyí pọ̀ wọn sì di gbólóhùn". Inú ọ̀rò àti gbólóhùn ni èrò ọ̀kàn wa ti jẹyọ. Ohun tí a sì lérò pé ó jẹ èdè lógún jù ni ọ̀nà ibáńisọ̀rò, bí ó tilẹ̀ jẹ pé à ní lo èdè fún àwọn ohun miiran. Ibáńisọ̀rò yíi ní kí á gbé èrò tí ó ní itumọ̀ jáde láti ẹnu láti fi bá ẹ̀niyàn sọ̀rò. Gégé bí Mákíndé (1997:7) ẹ̀ sọ pé èdè ni ọ̀nà tí à ní gbà láti fi gbé èrò, ifẹ̀ inú ẹ̀ni, tàbí ẹ̀dùn ọ̀kàn ẹ̀ni jáde ní ọ̀nà tí yóò gbà yé olùgbọ̀.

Àwọn ọ̀nà miiran wà tí ọ̀mọ ẹ̀niyàn máa ní gbà láti bá ẹ̀nikẹ́jì rẹ̀ sọ̀rò yàtò sí ọ̀rò ẹ̀nu. A lè lo ara láti ba ẹ̀niyàn sọ̀rò. Bí a ba mi gbogbo ara nígbà miiran ó lè tùmọ̀ sí pé a kò gba ohun tí ẹ̀niyàn kan gbé wá, síwájú wa. A lè lo orí láti sọ ọ̀rò, a lè fi orí jóhẹn sí ọ̀rò kan, a sì lè fi takò ó. A sì lè fi ojú faṣọ̀ èlòmíran ya. A lè fi ọ̀wọ̀ sọ ẹ̀gbàágbẹ̀je ọ̀rò. Àwọn odi kò ní ọ̀nà ibáńisọ̀rò miiran tí ó gúnmọ̀ ju ọ̀wọ̀ lọ. Láyé ojóun ànà àti ọ̀de ọ̀nà àwọn Yorùbá á máa fi ilù bá ara wọn sọ̀rò. Ọ̀nà ibáńisọ̀rò, "ńlá" ni ilù jẹ̀ lówọ̀ àyàn. Ẹ̀bí àyàn ló fi ilù sọ̀ pé:

È fà wọn nírungbọ̀n tu,

È fà wọn nírungbọ̀n tu,

Èni tí kò lówó lówọ̀ tó ní dá ìrungbọ̀n sí,

È fà wọn nírungbọ̀n tu. (Mákíndé, 1997:8).

Bẹ̀ẹ̀ gégé Yorùbá lè pa àròkò ránṣẹ̀ sí ẹ̀niyàn gégé bí ọ̀nà ibáńisọ̀rò. Bí àpẹ̀rẹ̀ bí ẹ̀niyàn méjì bá ní jà tí alágbà kan bá sì fi filà rẹ̀ ránṣẹ̀ sí wọn ohun tí ẹ̀yí tùmọ̀ sí ni pé ọ̀un fi orí ọ̀un bẹ̀ wọn kí wọn jẹ̀ kí jà náà ó pari: oríṣíríṣi ni ọ̀nà ibáńisọ̀rò tí kò la ọ̀rò ẹ̀nu lọ, ṣùgbọ̀n gbogbo àwọn ọ̀nà ibáńisọ̀rò bẹ̀ẹ̀ kò ni ànfaanì àti àmúye láti gbé èrò ọ̀kàn ẹ̀ni jáde ní kíkún (Mákíndé, 1997)

Èdè ẹ̀ pàtàkì nínú imọ̀ ẹ̀kọ̀ àti fún gbígbé ìkóni lárugẹ̀ ní bá'yí fún ọ̀pọ̀ akẹ̀kọ̀, pàápàá ilò-èdè Yorùbá tí a mọ̀ sí èdè káàárò-ò-jíire. Lóòtọ̀, onírúurú iwádií ló ti wáyé lóri iwúlo èdè àbíníbi tí i ẹ̀ Yorùbá tí ó jẹ̀ olùwádií lógún júlọ̀ lóri imọ̀ gbígbé kalẹ̀.

A ní láti mọ̀ pé àwọn iró tí à ní gbé jáde àti itumọ̀ tí wọn ní kò ní nńkan ẹ̀ pẹ̀lú ohun tí à ní tọ̀ka sí. Wọn kàn wáyé lókan-ò-jòkan ni nípa síṣẹ̀ àmúlò wọn gégé bí àmì lásán ni. Àpẹ̀rẹ̀, kò sí ohun tí ó so àwọn iró tí a pè pọ̀ tí ó jẹ̀ ilé àti ibi tí à ní gbé, àti pé kò sí ibáṣepọ̀ kankan tí ó wà láàárín àga tàbí tàbí àti ohun tí a fi ní jókòó tàbí tí a fi ní kọ̀wé. A kàn pè wọn bẹ̀ẹ̀ mọ̀ra wọn ni. Ó tilẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ kí a tún sọ̀ pé kí ẹ̀ ilẹ̀ tàbí àga mọ̀. Kí a tún máa pè é ní orúkọ miiran. Ní ti ibáṣepọ̀ tí wọn ní yíi,

ó kàn wáyé ní ọ̀lọkan-ò-jòkan ni, kí i ẹ̀ pé àjọ kan pé kí àwọn ẹ̀niyàn wá máa sọ gbogbo ohun ní orúkọ tàbí pé kí wọn fẹ̀nukò pé kí ní a ọ̀ò máa pè àwọn nńkan wònyí (Adéníyí àti Ọ̀nàdípe, 2000:3).

Èdè jẹ̀ ẹ̀bùn tí Ẹ̀lédàá fi jínńkí ẹ̀niyàn; ọ̀un ni ó ya ẹ̀niyàn sọ̀tọ̀ sí ẹ̀ranko. Ọ̀un

Àgbéyèwò ihà tí Àwùjò kọ sí Ìgbéláruḡ Èdè Yorùbá láti ọwọ́ Ìjọba Ìpínlẹ̀ Èkó—Mákindé ati Hunpegan

ni a fi ní ronú, òun ni a fi ní sọ imọ wa lójò, òun ni a sì ní fi ẹ̀tò ohun gbogbo tó jẹ mọ́ ìgbé ayé èdà adárlhunrun (Kéhìndé, 2001:1).

Anyanwu (2006:5) says:

Language manifests itself in sound and symbols. Every formal human language has sounds and symbols. In acquiring a language therefore; the learner has to acquire the sound system as well as the orthographic form.

Nínú èrò Anyanwu (2006:5) gégé bí i àyọ̀lò òkè yìi, ohun tí ó ní gbìyànjú láti sàlàyé ni wí pé; akójoṣọ́ iró àti àmì tí a fi ní ẹ̀tò àgbékalẹ̀ èrò wa ní èdè jẹ. Gbogbo èdè ọmọ ènìyàn tí ó wà ní àkọ̀sílẹ̀ ni ó ní iró àti àmì, láti ní imọ èdè kan, akẹ̀kọ̀ọ́ ní láti kọ nípa iró èdè náà àti bí a ẹ̀tò ní ẹ̀tò àkọ̀sílẹ̀ rẹ̀. Gégé bí Chomsky ẹ̀tò sọ púpọ́ nínú àwọn òfin tàbí àròkọ́ tí ó ní iwọn, a lè fi gbé ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ gbólóhùn aláíníwọn jáde, kò sì ìdiwọn fún iye gbólóhùn tí èdè lè gbé jáde (Adéníyí, 2000:3).

A ní láti mọ́ wí pé iró tí à ní gbé jáde àti ìtumọ́ tí wọn ní kò ní nńkan ẹ̀tò pẹ̀lú ohun tí à ní tọ́kasí, wọn kàn wáyé lọkan-ò-jòṣọkan ni nípa síṣe àmúlò wọn gégé bí àmì lásán ni Èdè ní bátàni tirẹ̀ tí a gbòṣṣe tẹ̀lẹ̀ tí a bá fẹ́ sọ èdè kí ó péye, iró-èdè a máa jeyọ́ pẹ̀lú bátàni (Adéníyí, 2000:3). Ohun miiran tí a tún lè sọ nípa àbùdá èdè ni pé ó ẹ̀tò ẹ̀tò fún ẹ̀tò ní ó tí gbó èdè kan kí ó tún nífẹ́ sí èdè miiran; iye èdè tí ènìyàn lè kọ́ kò lópin bí ó bá tí ní agbára rẹ̀. Èyí kò rí bẹ̀ẹ̀ ní tí ẹ̀ranko, èdè tí aja tí ní sọ láti ìgbà tí aláyé tí dáyé náà ni ó ní sọ (Adéníyí àti Ọ̀nàdípe, 2006:6).

Bẹ̀ẹ̀ gégé,

- Èdè ni ìtumọ́ láì sí ìṣiyéméjì (Kéhìndé, 2001:1).
- Àfikún maa ní wáyé bẹ̀ẹ̀ ni òfin wà fún ilò àfikún bẹ̀ẹ̀ (Kéhìndé, 2001:1).
- Kí í ẹ̀tò àbímọ́ fún ènìyàn, kíkọ́ ni à ní kọ́ èdè (Kéhìndé, 2001:1).

Ìwúlò èdè

Gégé bí Mákindé, (2000:37) ẹ̀tò sọ pé:

i. **A máa ní lo èdè (ọ̀rọ́ ẹ̀nu tàbí kíkọ́ sílẹ̀) láti bá ara wa sọ̀rọ̀:** Ó lè jẹ́ láti ọ̀dọ́ òlùkọ́ (aṣafọ́) sí akẹ̀kọ̀ọ́ (osùnsùn àfọ́); ó lè jẹ́ láti ọ̀dọ́ bàbá sí ọmọ́ tàbí ọmọ́ sí bàbá tàbí kí ó tilẹ̀ wáyé láàárín oko àti iyawó.

ii. **A máa ní lo èdè fún Àdúrà gbígba tàbí Ìwúre:** Bí ènìyàn yóò bá gbàdúra sí Ọlọrun Ẹlédàá rẹ̀ èdè náà ni yóò ló. Bí àpẹ̀rẹ̀:

Olúwa òrun àti ayé, mo fọpé àti iyin fún Yín,

Fún ore Yín lórí wa àti fún àánú Yín lórí ẹbí wa,...

Bẹ̀ẹ̀ gégé ni òbí ẹ̀tò tàbí ọ̀gá ẹ̀tò lè sàdúra tàbí wúre fún ní pé yóò dára fún ni àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ.

iii. **Fún Èpè síṣe:** Bí a tí ní fi èdè sàdúra tàbí wúre náà ni a tún máa ní fi ẹ̀tò èpè fún ni. Èpè á máa wáyé látàrí ìbínú, ìrunú, ìlara, ìgbẹ̀san àti bẹ̀ẹ̀ lọ. Pípọ́

Ò PÁÑBÀTA

ìwùre pé kí ayé èniyàn rójú, kí ó ráyè, kí ọkọ ọba tàbí àdá ọba máá ẹẹ ẹẹ a lẹsẹ, ọdì kejì gbá à ni ẹni tí ó n ẹẹ ẹpè ní lẹkàn fún ẹni tó n ẹẹ ẹpè fún.

iv. **A máá n lo èdè fún àşẹ pípá:** Èdè náà ni a fi máá n pa àşẹ:

Àpẹẹẹ:

i. Bólá wá,

ii. Túndé gbé àgaa wá

iii. Ìdòwú kúnlẹ síbè!

v. **Fún Ìkóni:** Èdè àti ẹkọ ní ìbáşẹpọ tó nípon. Ìbáşẹpọ alómájá ló wà láàárín èdè àti ẹkọ. Èdè ni a fi n kọ ẹkọ. Ní orílẹ-èdè Nàìjíríà, ó jẹ òfin nínú ìlàà Ètò Ẹkọ (NPE 1998) pé èdè abínibí ni kí a fi kọ àwọn akẹkọ jélé-ó-simi àti àwọn akẹkọ alákòbèrè ní ọdún mẹta àkókọ yàtò sí kí a lo èdè yorùbá fún ìkóni ó tún jẹ àkànşẹ işẹ tí à n kọ ní ilé-ẹkọ bẹrè láti ilé-ẹkọ alákòbèrè tí tí dé Yunifásiti.

vi. **Fún ikíni:** Kò sí ìgbà tàbí işẹlẹ tí kò ní ikíni tirẹ, láàárín àwùjọ Yorùbá. Kódà, oşişẹ ìbilẹ ní wọn ní ikíni fún işẹ wọn. Nípasẹ ikíni náà ni a fi mo ìran Yorùbá sí ọmọ káààrò, o-ò-jiire bí?

Àwòmọ Èdè Abínibí

Wònyí ni àwòmọ èdè abínibí:

i. Èdè abínibí máá n jẹ èdè tí èniyàn gbọ jù lọ.

ii. Èdè abínibí jẹ èdè tí àwọn tí ó yí èniyàn ká máá n sọ.

iii. Èdè abínibí ni a fi máá n şàláyé ara ẹni jù.

iv. A kii kọ èdè abínibí bí kò şẹ pé a máá n sọ ọ lẹnu ni.

v. Èdè abínibí máá n jẹ èdè tí a máá n ló láti mú ilosíwájú wà ní àwùjọ. (Sólàjà, 2005:18)

Ìbáşẹpọ Láàárín Èdè Àti Ẹkọ

Ẹkọ ni ọnà tí à n gbà láti fi ọye, ìmọ, ẹwà tàbí ọgbón fún ẹlòmíràn gégé bí i akẹkọ. Nípasẹ ẹyí, olùkọ gbọdọ jẹ ẹni tí ó mọ ohun tó fẹ kọ akẹkọ dárádára. Ó gbọdọ hàn gbangba pé akẹkọ tí bẹrè sí ní ọye ohun tí olùkọ n kọ ọ kí a tó lè sọ pé ẹkọ wáyé. Ẹkọ jẹ ohun tí àwùjọ máá n fi le ẹni kọkan lówọ kí ó lè mọ bí ìgbé ayé àwùjọ náà tí rí. Chamhan (1978) nínú Mákindé (1997:1) sọ pẹ: Ẹkọ jẹ ọnà tí à n gbà tọ tàbí kọ èniyàn ni ìwa kí ó lè mọ bí à á tí í gbé láàárín àwùjọ ni pẹlẹkùtù. Ẹkọ tí à n sọrọ rẹ yí ju ẹyí tí èniyàn lọ kọ ní ilé-ẹkọ gíga lọ. Ó kojá mọ mọ-ón-kọ mọ-ón-kà. Ẹkọ tí à n sọrọ rẹ yí jẹ àkọjọpọ ìrírí tí a ni ní inú ilé-ẹkọ, ilé isin, bánki, ibùdókọ, ìrìn-àjò nínú ọkọ àti ní àwùjọ lápapọ. Ohun tí à n pè ní ẹkọ a máá yí ìwà ẹni padà nípa síso ọpè èniyàn di ọlọgbón, nípa síso púrùntù di ọmọwé àti síso ọmọwé di ọjògbón. Tí ọmọ kò bá mọ ìwé kà tàbí tí kò mọ ìwé kọ, tí a bá kọ ọ kí ó lè kọ kí ó sì lè kà, ó ti kọ ẹkọ niyẹn (Mákindé, 1997).

Àgbéyèwò ihà tí Àwùjò kọ sí Ìgbélárugé Èdè Yorùbá láti ọwọ̀ Ìjọba Ìpínlẹ̀ Èkó—Mákindé ati Hunpegan

Mákindé, (1997) ṣàlàyé pé ní àwùjò Yorùbá, ohun tí ó jẹ olúborí tàbí èròngbà gbogbo ẹkọ ni kí èniyàn jẹ ọmọlúabí àti pé láti jẹ ọmọlúabí ni ki èniyàn jẹ oniwà rere nípa pé à ñ bọwọ̀ fún àgbà ó ñ pa ọfin ilú mọ, bí ó ti wù kí èniyàn ní ìmọ̀ tó, tí kò bá fi iwà kún-un, irú ẹni bèẹ̀ kò lẹ̀kọ̀ọ̀ rára. Ó tún fi kún un pé kí ẹkọ̀ tó lè wáyé, pàápàá jùlọ̀ ní ilé-ẹ̀kọ̀, ó gbà pé kí olùkọ̀ kí ó wà kí ó sì ọ̀tán láti kọ̀ ẹ̀kọ̀, ó sì tún gbà pé kí akẹ̀kọ̀ọ̀ kí ó wà kí ó sì ọ̀tán láti gbà ìdánilẹ̀kọ̀ọ̀.

Èdè Yorùbá gégé bí i àwọn èdè mìíràn jẹ ẹ̀kọ̀ ihùwàsí èdè tí a kọ̀, kí í ọ̀ ẹ̀ abímọ̀ tàbí àjogún bá, ọ̀gbón àgbélé wá ni, kò sí ẹ̀ni tí ó lè sọ pàtò ibi tí ó ti ọ̀n wá gégé bí Táíwò (1980:14) ọ̀ fi dánílójú gbangba pé èdè Yorùbá tí a fi ñ kọ̀ àwọn ọ̀mọ̀ ilé-ẹ̀kọ̀ nígbà tí àwọn Oyìnbó oníyìnre (Missionaries) wọ̀ orílẹ̀-èdè wá mú kí ọ̀sẹ̀ ọ̀wọ̀ tẹ̀síwájú, ìpolówó ọ̀jà rọ̀ru, itàn nípa ọ̀sẹ̀lú rọ̀rùn àti itàn kọ̀ọ̀kan nílẹ̀ Yorùbá rọ̀rùn láti gbọ̀ àti láti kọ̀ sílẹ̀. Bí ìgbín bá fà ìkaraun a tẹ̀le e, bèẹ̀ gégé ni ọ̀rọ̀ Èkọ̀ àti Èdè jẹ. Èdè ni ohun èlò pàtàkì tí à ñ ló láti kọ̀ ọ̀mọ̀ ni ẹ̀kọ̀. Èdè ni ọ̀mọ̀ fi ñ ronú, èdè ni ó fi ñ gbé èrò ọ̀kàn rẹ̀ jáde ọ̀un náà ni olùkọ̀ ñ ló ní ilé-ẹ̀kọ̀ láti kọ̀ ọ̀mọ̀ (Mákindé, 1997:12).

Láì sí èdè, yóò ọ̀ro fún èdá láti kọ̀ ẹ̀kọ̀ yàtò sí pé à ñ fi èdè ronú àti pé à ñ fi gbé ìronu wa jáde, èdè náà ni a fi ñ mọ̀ iró inú èlómíràn, ó lè jẹ pé nípa ọ̀rọ̀ ẹ̀nu rẹ̀ tàbí ohun tí ó fi ọ̀wọ̀ ara rẹ̀ kọ̀ sí inú iwe. Kí àwọn nńkan wọ̀nyí lè di mímú ọ̀. Ìdí nńyí tí ìjọba fi la àwọn èròngbà kalẹ̀ fún kíkọ̀ èdè Yorùbá ní ilé-ẹ̀kọ̀ wa gbogbo. (Sólàjà, 2005:18). Àwọn àlákálẹ̀ náà nńwọ̀nyí:

- i. Láti lè jẹ kí àwọn akẹ̀kọ̀ọ̀ tí wọ̀n jẹ ẹ̀yà Yorùbá tí ó sì wa nílé ẹ̀kọ̀ mọ̀-ọ̀n-sọ, mọ̀-ọ̀n-kà àti mọ̀-ọ̀n-kọ̀ sílẹ̀ láì sí ọ̀soro kankan.
- ii. Kí akẹ̀kọ̀ọ̀ lè mọ̀ àṣà àti ọ̀sẹ̀se babalánlá wọ̀n
- iii. Kí akẹ̀kọ̀ọ̀ lè ka iwé ìrọ̀yìn àti lítírésọ̀ tí a kọ̀ ni èdè àbíníbí wọ̀n geere, kí ó sí dá lẹ̀nu wọ̀n ọ̀kà.
- iv. Kí wọ̀n lè fi èdè náà yangàn níbíkíbi àti lóòrè kóòrè lánwújọ.
- v. Kí wọ̀n lè ọ̀ àtínúdá nípa kíkọ̀ itàn ewí àti àwọn àròsọ̀ láròkọ̀ gígùn ní èdè àbíníbí wọ̀n.
- vi. Kí wọ̀n lè fi ọ̀ ọ̀sẹ̀tẹ̀gùn fún iwọ̀lé sí onípele kejì (Sólàjà, 2005:2).

Ọ̀fin tí ó Ọ̀kọ̀sọ̀ Ẹ̀kọ̀ Nípa Èdè Abíníbí

Ìjọba àpapọ̀ ilẹ̀ Nàìjíríà náà ñ ọ̀kítíyan láti rí i pé iná ẹ̀kọ̀-èdè Yorùbá kò jó àjórẹ̀yìn. Wọ̀n ní ẹ̀ka ẹ̀kọ̀ tó ñ mójútó oríṣùrìṣù ẹ̀kọ̀ ní ilẹ̀ Yorùbá.

Nínú akítíyan láti rí i pé èdè Yorùbá ñ tẹ̀ síwájú, ìjọba àpapọ̀ dá ìgbímọ̀ kan kalẹ̀ tí a mọ̀ sí “Nigeria Education Research Council”. Ìgbímọ̀ yí ñ kọ̀pa ribiribi nípa ọ̀sẹ̀ ilàna ọ̀sẹ̀ fún àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ alákòbèrẹ̀ àti sẹ̀kọ̀ndírì. Wọ̀n sì tún tẹ̀ àwọn iwé jáde lára irú iwé bèẹ̀ ní ilàna ìkọ̀nì lórí èdè Yorùbá (Ọ̀sọ̀bà, 2010:37).

Ẹ̀ka ẹ̀kọ̀ mìíràn tí ó jẹ̀ tí ìjọba àpapọ̀ tó ñ rí sí idàgbàsókè èdè Yorùbá ni “The National Language Centre”. Wọ̀n dá Jónà kan sílẹ̀ tí wọ̀n pe orúkọ̀ rẹ̀ ní “The

Ò PÁÑBÀTA

Nigerian Language Teacher” nínú èyí tí wọn ti ɛ ɛ akadá lóríìríríì (Ọ̀ṣòbà, 2010:37).

Kòríkúlòòmù jẹ àkójòpò gbogbo ohun tí akékòò èdè Yorùbá yóò kọ ní ilé-ẹ̀kọ́ lábẹ̀ àkóso àti àbójútó olùkọ́ ní gbogbo àkókò tí akékòò yóò lò ní ilé-ẹ̀kọ́. Ní sọkí, gbogbo ẹ̀kọ́ tí akékòò bá kọ ní gbogbo àkókò tí akékòò bá kọ ní ilé-ẹ̀kọ́, yálá ní iyàrá ikàwé ni o, oḡbà ilé-Èkọ́ ni àti ní ìgbà tí kò bá sí ní iyàrá ikàwé, sùgbón tí ó wà lára ètò ilé-ẹ̀kọ́ ní abẹ̀ ìmòrán àti ìtòsónà ni à ní pè ní Kòríkúlòòmù. (Sólàjà, 2005:1).

Ìjọba ní èròngbà tó dára lórí yíyan èdè Yorùbá láàyò láti kọ ọ. Èròngbà ìjọba pé kíkọ́ àti mímọ́ èdè àbíníbí wọn yóò ɛ okunfà ìrẹ̀pọ́ láàrín àwọn tí ó parapọ́ di Orílẹ̀-èdè Nàìjíríà tí wọn ní gbé Ìpínlẹ̀ Èkó. Bákán náà, tí èniyàn bá mò nípa àṣà àti ìṣe èdè náà, èdè àbíníbí ní ran èniyàn lówọ́ láti ní ìbòwọ́ fún ẹni tí ó tọ́ (Sólàjà, 2005:9).

Ìhà tí àwọn Akékòò kọ sí Èdè Yorùbá

Púpọ́ nínú àwọn akékòò ri Èdè Yorùbá gégé bí i èdè tí kò níyí láàárín ara wọn àti ní àwùjọ. Ọ̀pọ́ gbàgbọ́ pé wọn kò gbòdò máà gbọ́ èdè yìi mò wọn níta. Èyí ni wọn wá sọ di èwọ́ tí wọn ní pè ní “*Vanacular*” lówùjọ dípọ́ èdè àtòhúnrínwá tí a mò sí èdè Gẹ̀ẹ̀sì. Èdè elédè wá gbayì ju èdè tiwọn lọ. Ọ̀pọ́ àwọn akékòò tilẹ̀ gbàgbọ́ pé kò sí iwúlo kan fún èdè yìi tí ó sì jẹ pé ɛ ni wọn yà fún ún tàbí jáde nígbà tíṣe bá á kàn án lórí àtẹ̀ ìṣe. Bẹ̀ẹ̀ sì ni ọ̀pọ́ wọn ló ní fidí rẹ̀mi nínú ìṣe àti tàbí èdè Gẹ̀ẹ̀sì tí wọn ranyun orí mò. Wọn tilẹ̀ gbàgbé pé kò sí bí wọn ɛ lè sàṣeyẹge lórí èdè elédè láì ní ìmọ́ lórí èdè tiwọn nítorí èdè àkòkúntẹ̀ni lásán ni. A kíi sàṣeyẹge lórí nńkan onínńkan láì ní ìmọ́ lórí ohun tí ó jọ.ó (Sólàjà, 2005).

Ìpa ìjọba àti ìpínlẹ̀ Èkó Lórí Èdè Yorùbá

Yorùbá bọ́, wọn ní; “Ká dúpẹ̀ lówọ́ ẹni tí ó ríni tó mójú, èniyàn miíràn ni kò wo ibi tí a wà”. Bẹ̀ẹ̀ sì ni òwe Yorùbá tí ó sọ pé; “náání-nààni-náání, ohun a ní làá náání, aṣégítà ní náání èpo igi”. Lẹ́yìn ariwo, àìdáké àwọn àgbà nílẹ̀ Yorùbá, àwọn bí i ikú Bábáyèyè ọba Aláàfín Lámídì Oláyíwọ́lá Adéyẹmí II ti ilú Oyo, àwọn Egbé Akómọ̀lédè Ìjínlẹ̀ Èdè Yorùbá àti ìfẹ̀ tí ìjọba àpapọ́ ní sí èdè Yorùbá ní ilé-ìṣè tí ó bójú tó ètò ẹ̀kọ́ èyí tí Olóògbé Ọ̀jògbón Babatúndé Fáfúnwá jẹ adarí. Ọ̀jògbón nínú iwádíi pàtàkì lórí èdè Yorùbá kó àwọn akékòò kan sọtọ́ ni èyí tí wọn fi èdè Yorùbá kọ ní ìṣè tí wọn yàn láàyò fún ìgbà kan. Lẹ́yìn idánwò àṣekágbá wọn, àwọn akékòò tó yege pọ̀ju àwọn tí wọn fi èdè Gẹ̀ẹ̀sì kọ́ lọ (Ìtākùròsọ Lórí tẹ̀lífíṣà̀n ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó (LTV 8, 1992). Bákán náà èwẹ̀, àwọn Egbé Akómọ̀lédè àti Àṣà Yorùbá ní orílẹ̀-èdè Nàìjíríà tú orin orílẹ̀-èdè Nàìjíríà (National Anthem) sí èdè Yorùbá ní ọ̀jọ́ kejilélógún ọ̀dún 1974 (22/3/1974) àti èjẹ́ orílẹ̀-èdè bákán náà. (www.egbẹ̀akómọ̀lédèyòrùbá.com)

Àgbéyèwò ihà tí Àwùjò kọ sí Ìgbélárugẹ Èdè Yorùbá láti ọwọ̀ Ìjọba Ìpínlẹ̀ Èkó—Mákindé ati Hunpegan

Ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó pàṣẹ pé kí àwọn ọmọ ilé-ẹ̀kọ̀ aláḱòḱbèrẹ̀, girama àti ilé-ẹ̀kọ̀ gíga mú ọjórú (Wednesday) gégé bí i ọjọ̀ Ìgbé Àṣà lárugẹ nípa wíwọ̀ aṣọ̀ ibílẹ̀ wá sí ilé-ẹ̀kọ̀ . Àwọn ilé-ìgbìmọ̀ tí ìpínlẹ̀ Èkó, sọ ọ̀ di àṣẹ pé kí wọn máa sọ èdè Yorùbá, àti wíwọ̀ aṣọ̀ Yorùbá wá sí ilé-ìgbìmọ̀. Kíkọ orin orílẹ̀-èdè Nàìjíríà ní èdè Yorùbá ní gbogbo Ọjórú (Wednesday) àti ọjọ̀ Ẹ̀tì (Friday) fún àwọn akẹ̀kọ̀ aláḱòḱbèrẹ̀ àti girama. Fuńfún ètò Yorùbá láàyè ní orí rediò Ìpínlẹ̀ Èkó (Radio Lagos -107.5 Fm).

Àpẹẹrẹ:

i. Ètò: Ojú Táyé, abala: Lábé igi òrònbó

Olóòtú: Mọ̀lẹ̀yẹ̀ Balógun

Àkókò: 9:30

Ọjọ̀: Ọjórú (Wednesday)

ii. Ètò: Ìmọ̀rà̀n Àgbà

Olóòtú: Fúnkẹ̀ Aya Ògúndípẹ̀

Àkókò: 5:55am

Ọjọ̀: Ọjọ̀ Àìkú tí tí di ọjọ̀ Àbámẹ̀ta (Èkó FM 107.5)

Níní máàkì Kírédítì (Credit pass) nínú èdè Yorùbá fún idánwò aláṣekágbá láti wọ̀ Yunifásitì, wọn kà nán nípa fún àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ gíga láti jẹ́ kí èdè Yorùbá jẹ́ ọ̀kàn lára iṣẹ̀ ẹ̀kọ̀ orílẹ̀-èdè gbogboogbo (GNS), jíjẹ́ kí èdè Yorùbá jẹ́ kókó pàtàkì ní gbogbo ìpele àti láti gbìyànjú àti tùmọ̀ àwọn iwé kíkà lédè gẹ̀ṣẹ̀ sí sèdè Yorùbá. Ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó mú àṣẹ̀ yíí ní òkúnkúndùn kí wọn máa ba sọ èdè, àṣà àti iṣe wọn nu.

Ọgbón Ìwádìí

Ọgbón ìwádìí tí bẹ̀bà yíí ṣàmúlò fún iṣẹ̀ ìwádìí yíí ní àkókúná láti mẹnuba àwọn irinṣẹ̀ tàbí ohun èlò ìwádìí tó ṣòkúnfà ìjáfáfá bẹ̀bà yíí àti ọgbón tí a lò láti fi ṣe àtúpalẹ̀ déétà wa. O ṣàmúlò ilàna àgbéyèwò èrò ọ̀pọ̀-èniyàn láwùjọ̀, èyí ló sì fà á tí ìwádìí yíí fi dá lórí àgbéyèwò ihà tí àwùjò kọ̀ sí Ìgbélárugẹ̀ èdè Yorùbá láti ọwọ̀ Ìjọba Ìpínlẹ̀ Èkó. Àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ márùn-ún ní agbègbè Ìjọba ibílẹ̀ Àgbádárigì ní Ìpínlẹ̀ Èkó, ní ibùdó ìwádìí yíí tí wáyé.

Àtòjọ̀ ibéèrè fún idáhùn ní iṣẹ̀ yíí ṣe àgbékalẹ̀ rẹ̀ lónà tí ó tọ̀ àti tí ó yẹ̀ láti lè ṣe iṣẹ̀ tí ó kún ọjù òsùnwọ̀n, ní olùwádìí fi yan àwọn olùkọ̀. Gbogbo àwọn olùkọ̀ tí wọn dáhùn àtòjọ̀ ibéèrè jẹ́ àádọ̀ta. Àtòjọ̀ ibéèrè tí a kọ̀ lẹ́ sí ilé-ẹ̀kọ̀ kọ̀kọ̀kan jẹ́ mẹnwaá. Olùwádìí náà lo itúpalẹ̀ sàtísítíkì Crombach Alpha láti ṣe idánwò ìdíyelé tí iwé ibéèrè náà. Gbogbo àwọn ibéèrè ní ó dáhùn lórí ìpele tí Likert scale 1-2, níbi tí 2 = Bẹ̀ẹ̀ ní àti 1 = Bẹ̀ẹ̀ kọ̀. Crombach's Alpha fihàn pé àtòjọ̀ ibéèrè náà jẹ́ irú èyí tí ó jẹ́ itẹ̀wọ̀gbà, pẹ̀lú àmì tí $\alpha = 0.71$.

Ìbéèrè Atónisọ̀nà

Ìbéèrè isàlẹ̀ wọ̀nyíí jẹ́ atónisọ̀nà iṣẹ̀ ìwádìí yíí.

Ò PÁÑBÀTA

- i. Njé àwọn olùkọ ilé-ẹkọ alákoòbèrè n tẹlẹ òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹkọ?

Àtupalẹ̀ ibéèrè yí wá yé nínú Tébù I nísàlẹ̀;

Tébù 1: Àgbéyèwò itẹlẹ̀ òfin lílo èdè abínibí fún idánilẹkọ lẹ́tí ọwọ̀ àwọn olùkọ.

	Gbólóhùn	Bẹ̀ẹ̀ ni	%	Bẹ̀ẹ̀ kọ	%	Àpapọ̀	%
1.	Njé àwọn olùkọ èdè Yorùbá n tẹlẹ̀ òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹkọ?	174	87	26	13	200	100
2.	Njé àwọn olùkọ èdè Yorùbá tilẹ̀ mọ riri titẹlẹ̀ ilana ètò ẹkọ lóri èdè abínibí?	162	81	38	19	200	100
3.	Njé àwọn olùkọ èdè Yorùbá máa n ẹ kóríyá fún àwọn akẹkọ lẹ́tí kín iwé igbélárugẹ èdè Yorùbá lẹ́yìn?	177	88.5	23	11.5	200	100
4.	Njé olùkọ èdè Yorùbá ilé-ẹkọ rẹ kún ojú òsùnwọ̀n?	151	75.5	49	24	200	100
5.	Njé àwọn alákoòso ilé-ẹkọ ijọba àti ti aládaáni fi ààyè gba igbélárugẹ èdè Yorùbá láti ọwọ̀ ijọba ipínlẹ̀ Èkó?	128	64	72	36	200	100

Tébù kín ní (i) fihàn pé idá oókàndínlógórín ó lé diẹ (79.2%) nínú idá ọgórùn-ún ni ó dáhùn bẹ̀ẹ̀ ni, nígbà tí idá ogún ó lé diẹ (20.8%) nínú idá ọgórùn dáhùn bẹ̀ẹ̀ kọ. Èyí fihàn pé abá ipilẹ̀ (i) tí ó sọ pé; àwọn olùkọ ilé-ẹkọ alákoòbèrè kì í tẹlẹ̀ òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹkọ kò ẹ̀ itẹwọ̀gbà. Èyí tùmọ̀ sí pé àwọn olùkọ ilé-ẹkọ alákoòbèrè n tẹlẹ̀ òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹkọ.

- ii. Njé àwọn alákoòso ilé-ẹkọ ijọba àti ti aládaáni fi ààyè gba igbélárugẹ èdè Yorùbá nípa titẹlẹ̀ òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹkọ?

Àtupalẹ̀ ibéèrè yí wá yé nínú Tébù II nísàlẹ̀;

Tébù 2: Àgbéyèwò itẹlẹ̀ òfin lílo èdè abínibí fún idánilẹkọ lẹ́tí ọwọ̀ àwọn alákoòso ilé-ẹkọ ijọba àti ti aládaáni.

	Gbólóhùn	Bẹ̀ẹ̀ ni	%	Bẹ̀ẹ̀ kọ	%	Àpapọ̀	%
6.	Njé àwọn alákoòso ilé ẹkọ ijọba àti ti aládaáni fi ààyè gba igbélárugẹ èdè Yorùbá nípa titẹlẹ̀ òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹkọ?	185	92.5	15	7.5	200	100

Àgbéyèwò ihà tí Àwujọ kọ sí Ìgbélárugè Èdè Yorùbá láti ọwọ̀ Ìjọba Ìpínlẹ̀ Èkó—Mákindé ati Hunpegan

	Gbólóhùn	Bẹ̀ẹ̀ ní	%	Bẹ̀ẹ̀ kọ	%	Àpapọ̀	%
7.	Şé àkókò tí wọ̀n fi idánìlẹ̀kọ̀ọ̀ Èdè Yorùbá lórí àtẹ̀ işẹ̀ òòjọ̀ mú kí akẹ̀kọ̀ọ̀ nífẹ̀ẹ̀ sí èdè abíníbí?	121	60.5	49	24.5	200	100
8.	Ń jẹ̀ àwọ̀n aláşẹ̀ ilé-ẹ̀kọ̀ şe ètò iyàrá àşà ní ilé-ẹ̀kọ̀ wọ̀n?	86	43	114	57	200	100
9.	Ń jẹ̀ àwọ̀n alákoóso ilé-ẹ̀kọ̀ fowọ̀ sí kíkó àwọ̀n akẹ̀kọ̀ọ̀ lọ fún irin-àjò afẹ̀?	134	67	69	34.5%	200	100
10.	Şé àwọ̀n alákoóso ilé-ẹ̀kọ̀ kànnípá fún àwọ̀n akẹ̀kọ̀ọ̀ láti máa ka iwé èdè Yorùbá?	130	65	70	35%	200	100

Tébù kejì (ii) fihàn pé idá márùnlẹ̀lọ̀gọ̀ta ó lé diẹ̀ (65.6%) nínú idá ọ̀górùn-ún ní ó dáhùn bẹ̀ẹ̀ ní, nígbà tí idá ogún ó lé diẹ̀ (20.8%) nínú idá ọ̀górùn dáhùn bẹ̀ẹ̀ kọ. Èyí fihàn pé àbá ìpílẹ̀ (ii) tí ó sọ pé; àwọ̀n alákoóso ilé-ẹ̀kọ̀ ìjọba àti ti aládaání kí í fi aayè gba ìgbélárugè èdè Yorùbá nípa títẹ̀lẹ̀ òfin ìjọba nípa lílo èdè abíníbí láti kọ àwọ̀n akẹ̀kọ̀ọ̀ kò şe itẹ̀wọ̀gbà. Èyí tùmọ̀ sí pé àwọ̀n àwọ̀n alákoóso ilé-ẹ̀kọ̀ ìjọba àti ti aládaání ní fi aayè gba ìgbélárugè èdè Yorùbá nípa títẹ̀lẹ̀ òfin ìjọba nípa lílo èdè abíníbí láti kọ àwọ̀n akẹ̀kọ̀ọ̀.

iii. Kí ní ihà tí àwọ̀n òbí àti alágbàtọ̀ kọ sí èdè abíníbí nípa títẹ̀lẹ̀ òfin ìjọba nípa lílo èdè abíníbí láti kọ àwọ̀n akẹ̀kọ̀ọ̀ tilẹ̀ fi pàtàkì èdè abíníbí hàn?

Àtúpàlẹ̀ ìbèèrè yí wá yé nínú Tébù III nísàlẹ̀;

Tébù 3 : Àgbéyèwò mímo pàtàkì èdè abíníbí látàrí ihà tí àwọ̀n òbí àti alágbàtọ̀ kọ sí èdè abíníbí nípa itẹ̀lẹ̀ òfin lílo èdè abíníbí fún idánìlẹ̀kọ̀ọ̀.

	Gbólóhùn	Bẹ̀ẹ̀ ní	%	Bẹ̀ẹ̀ kọ	%	Àpapọ̀	%
11.	Ń jẹ̀ ihà tí àwọ̀n òbí àti alágbàtọ̀ kọ sí èdè abíníbí nípa títẹ̀lẹ̀ òfin ìjọba nípa lílo èdè abíníbí láti kọ àwọ̀n akẹ̀kọ̀ọ̀ tilẹ̀ fi pàtàkì èdè abíníbí hàn	92	46	108	54	200	100
12.	Ń jẹ̀ àwọ̀n òbí àti alágbàtọ̀ máa ní gbà láti kọ àwọ̀n akẹ̀kọ̀ọ̀ lọ fún irin-àjò afẹ̀ nípa işẹ̀mbáyé?	81	40.5	119	59.5	200	100
13.	Ń jẹ̀ àwọ̀n òbí àti alágbàtọ̀ máa ní gbà kí àwọ̀n akẹ̀kọ̀ọ̀ wọ̀ aşọ̀ ibílẹ̀ Yorùbá wá sí ilé ẹ̀kọ̀ lójọ̀ àşà?	132	66	68	34	200	100
14.	Ń jẹ̀ àwọ̀n òbí àti alágbàtọ̀ máa ní şe àbèwò sí ilé-ẹ̀kọ̀ láti mọ̀ bí akẹ̀kọ̀ọ̀ şe ní şe déédé nínú ẹ̀kọ̀ èdè Yorùbá?	85	42.5	115	57.5	200	100

Ò PÁNBÀTA

	Gbólóhùn	Bẹ̀ẹ̀ ni	%	Bẹ̀ẹ̀ kọ	%	Àpapọ	%
15.	Ẹ̀ jẹ̀ àwọn òbí àti alágbàtọ́ máa n ra iwé èdè Yorùbá àti lítírésọ́ fún àwọn akẹ́kọ́?	126	63	74	37	200	100

Tébù kẹ̀ta (iii) fihàn pé idá méjìdínláàdọ́ta ó lé diẹ̀ (48.4%) nínú idá oḡḡrùn-ún ni ó dáhùn bẹ̀ẹ̀ ni, nígbà tí idá oókànléláàdọ́ta ó lé diẹ̀ (51.6%) nínú idá oḡḡrùn dáhùn bẹ̀ẹ̀ kọ. Èyí fihàn pé àbá ipilẹ̀ (iii) tí ó sọ pé; ihà tí àwọn òbí àti alágbàtọ́ kọ sí èdè abínibí nípa títẹ̀lẹ̀ òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹ́kọ́ tilẹ̀ kí í fi pàtàkì èdè abínibí hàn ẹ̀ itẹ̀wọ́gbà. Èyí tùmọ̀ sí pé ihà tí àwọn òbí àti alágbàtọ́ kọ sí èdè abínibí nípa títẹ̀lẹ̀ òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹ́kọ́ kò tilẹ̀ kí í fi pàtàkì èdè abínibí hàn.

- iv. Njẹ̀ yíyan ojọ́ kan gbòògì gégé bí i ojọ́ àṣà fihàn pé òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹ́kọ́ kẹ̀sẹ̀-járí lóri èdè abínibí?

Àtupalẹ̀ ibeèrè yí wá yé nínú Tébù IV nísàlẹ̀;

Tébù 4: Àgbéyèwò yíyan ojọ́ kan gbòògì gégé bí i ojọ́ àṣà fihàn pé òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹ́kọ́ kẹ̀sẹ̀-járí lóri èdè abínibí.

	Gbólóhùn	Bẹ̀ẹ̀ ni	%	Bẹ̀ẹ̀ kọ	%	Àpapọ	%
16.	Ẹ̀ jẹ̀ yíyan ojọ́ kan gbòògì gégé bí i ojọ́ àṣà fihàn pé òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹ́kọ́ kẹ̀sẹ̀-járí lóri èdè abínibí?	160	80	40	20	200	100
17.	Nípa òfin ijọba Ìpínlẹ̀ Èkó, imúra àwọn olùkọ́ tí n yàtò sí ọ̀wọ́ tí wọn kọ́ gbé tẹ̀lẹ̀.	163	81.5	37	18.5	200	100
18.	Lílúú lóntẹ̀ òfin pé ojórú kí ó jẹ̀ ojọ́ àṣà mú idágbàsókè bá èdè Yorùbá.	162	81	38	19	200	100
19.	Nípa àbá dọ́fin ijọba Ìpínlẹ̀ Èkó tí ẹ̀ ẹ̀ afikún ọ̀mọ́ Egbé Akómọ̀lédè Ìjínlẹ̀ Yorùbá?	167	83.5	33	16.5	200	100
20.	Kíkọ́ orin orilẹ̀-èdè Nàìjíríà ní èdè Yorùbá ní gbogbo Ojórú mú ìgbélarugé bá èdè Yorùbá.	161	80.5	39	19.5	200	100

Tébù kẹ̀rin (iv) fihàn pé idá oókànlélogórin ó lé diẹ̀ (81.3%) nínú idá oḡḡrùn-ún ni ó dáhùn bẹ̀ẹ̀ ni, nígbà tí idá méjìdínlógún ó lé diẹ̀ (18.7%) nínú idá oḡḡrùn dáhùn bẹ̀ẹ̀ kọ. Èyí fihàn pé àbá ipilẹ̀ (iv) tí ó sọ pé; yíyan ojọ́ kan gbòògì gégé bí i ojọ́ àṣà kí í fihàn pé òfin ijọba nípa lílo èdè abínibí láti kọ àwọn akẹ́kọ́ kẹ̀sẹ̀-járí lóri èdè

Àgbèyèwò ihà tí Àwùjọ kọ sí Ìgbélárugẹ Èdè Yorùbá láti ọwọ̀ Ìjọba Ìpínlẹ̀ Èkó—Mákindé ati Hunpegan

abíníbí kò ẹ̀ ẹ̀ itẹ̀wọ̀gbà. Èyí tùmò sí pé yíyan ojọ kan gbòógì gégé bí i ojọ àṣà fihàn pé òfin ìjọba nípa lílo èdè abíníbí láti kọ àwọn akẹ̀kọ̀ kẹ̀se-járí lórí èdè abíníbí

Ìjiròrò Àbò Iṣẹ̀ Ìwádíí

Pépa yíi ẹ̀ ẹ̀ átúpalẹ̀ àbò iṣẹ̀ ìwádíí lórí ihà tí àwùjọ kọ sí ìgbélárugẹ èdè Yorùbá. Bákanáà, bébà yíi ẹ̀ ẹ̀ àfihàn bí àwọn olùkọ̀ ilé-ẹ̀kọ̀ aláḱòbèrẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ ní tẹ̀lé òfin ìjọba nípa lílo èdè abíníbí láti kọ àwọn akẹ̀kọ̀. Nínú bébà yíi, a tún ẹ̀ ẹ̀ àgebékalẹ̀ lórí fifi aàyè gba ìgbélárugẹ èdè Yorùbá àwọn aláḱóoso ilé-ẹ̀kọ̀ ìjọba àti ti aláḱááni nípa títẹ̀lé òfin ìjọba nípa lílo èdè abíníbí láti kọ àwọn akẹ̀kọ̀ ní ilé-ẹ̀kọ̀. Ìwádíí yíi fihàn pé àwọn olùkọ̀ ilé-ẹ̀kọ̀ ní tẹ̀lé òfin ìjọba nípa lílo èdè abíníbí láti kọ àwọn akẹ̀kọ̀ àti pé àwọn aláḱóoso ilé-ẹ̀kọ̀ ìjọba àti ti aláḱááni ní fi àyè gba ìgbélárugẹ èdè Yorùbá.

Ní íbámu pèlú àbò bébà yíi; nínú akitiyan òfin tí ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó gbé kalẹ̀ ní ojọ karùndínlógbòn, Oṣù Kejì, ọdún 2020 pe; ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó pàṣẹ̀ pé kí gbogbo ilé-ẹ̀kọ̀ aláḱááni àti ti ìjọba yan ojórú (Wenesday) àti ojọ Ẹ̀tì (Friday) láti máa sọ èdè Yorùbá, kí wọn máa kọ orin orílẹ̀-èdè ní èdè Yorùbá, níní máàkì Kírédíiti (Credit pass) nínú èdè Yorùbá fún idánwò aláṣekágbá láti wọ̀ Yunifásiti, wọn kánán nípa fún àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ gíga láti jé kí èdè Yorùbá jé ọkan lára iṣẹ̀ ẹ̀kọ̀ orílẹ̀-èdè gbogboogbo (GNS), jíjé kí èdè Yorùbá jé kókó pàtàkì ní gbogbo ìpele àti láti gbìyànjú àti tùmò àwọn iwé kíkà lédè gẹ̀ṣi sèdè Yorùbá

Bákanáà, bébà yíi ẹ̀ ẹ̀ àgebékalẹ̀ ihà tí àwùjọ àti alágbàtọ̀ kọ sí ìgbélárugẹ èdè Yorùbá láti fi iṣẹ̀ pàtàkì èdè abíníbí hàn àti yíyan ojọ kan gbòógì gégé bí i ojọ àṣà mú kí ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó kẹ̀se-járí nínú òfin wọn. Iṣẹ̀ yíi fihàn pé ihà tí àwọn òbí àti alágbàtọ̀ kọ sí ìgbélárugẹ èdè abíníbí mẹ̀hẹ̀, bẹ̀ ẹ̀ sì ni yíyan ojọ kan gbòógì bí i ojọ àṣà mú kí ìjọba ẹ̀ ẹ̀ àṣeyọ̀rí lórí òfin tí wọn gbé kalẹ̀ yíi.

Àwọn iṣẹ̀ aṣáájú, fihàn pé ihà tí àwùjọ kọ sí kíkọ̀ èdè Yorùbá kò fi iṣẹ̀ pàtàkì èdè Yorùbá hàn. A rí èyí nínú ìgbìyànjú (Şólàjà, 2005) tí ọ̀ sọ̀ pé ìgbàgbọ̀ òbí (Àwùjọ) lórí ilò-èdè fún ìgbékalẹ̀ ẹ̀kọ̀ ẹ̀ ẹ̀ pàtàkì púpọ̀. Èyí tùmò sí wí pé, wọn kò tilẹ̀ bikítà nípa ohun tí ọ̀ lè ẹ̀ ẹ̀ lójọ̀ iwájú. Nínú iṣẹ̀ ìwádíí yíi, a rí i pé pèlú gbogbo akitiyan ìjọba àpapọ̀ àti ìjọba ìpínlẹ̀ Èkó láti gbé èdè Yorùbá lárugẹ, ifaṣéyìn ni ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ òbí (Àwùjọ) ní mú bá idàgbàsókè àti ìtẹ̀sìwájú èdè Yorùbá. Ìjọba àpapọ̀ Nàìjíríà náà ti ẹ̀ ẹ̀ ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ iṣẹ̀ lórí bí èdè Yorùbá kò ẹ̀ ẹ̀ ní parun. Àwọn ìgbìmọ̀ tí ìjọba àpapọ̀ dá sílẹ̀ náà kò simi iṣẹ̀ síṣe lórí ìtẹ̀sìwájú èdè Yorùbá; àwọn ìgbìmọ̀ bẹ̀ ẹ̀ ti a sọ̀ síwájú ni à ní pè ní “Nigeria Education Research Council” (NERC) àti “National Language Centre”.

Àbá àti Ìmọ̀ràn

Àwọn àbá àti ìmọ̀ràn bí i méléó kan lórí ìgúnlẹ̀ bébà yíi fún gbogbo àwọn tí ọ̀rọ̀ náà kàn látàrí àti lè mú ìtẹ̀sìwájú tó yẹ̀ bá ẹ̀kọ̀ èdè Yorùbá láàrin àwùjọ (òbí, olùkọ̀, aláṣe) Ìpínlẹ̀ Èkó àti ilẹ̀ Yorùbá lápapọ̀.

Ò PÁÑBÀTA

- i. **Ìmòràn fún àwọn òbí:** Àwọn òbí ni iṣe láti se, èyí tí ó kan àwọn Òbí nínú ọ̀rọ̀ yíí ni láti máa sọ èdè Yorùbá sí àwọn ọ̀mọ̀ wọn nínú ilé, kí wọn sì rọ̀ àwọn ọ̀mọ̀ wọn láti máa sọ èdè yíí èyí yóò fún wọn ní iḡboya nínú èkọ̀ èdè Yorùbá. Síwájú sì, wọn gbọ̀dọ̀ kọ̀ wọn ní bí a ti se ní fi èdè, àṣà àti iṣe yangàn lánwùjọ̀, dídẹ̀kun láti máa pọ̀n èdè elédè lé ju èdè Yorùbá lọ̀ kí wọn sì máa ra àwọn iwé kíkà lédè Yorùbá àti lítírésọ̀ fún àwọn ọ̀mọ̀ wọn.
- ii. **Ìmòràn fún àwọn olùkọ̀:** Àwọn olùkọ̀ gbọ̀dọ̀ fi ifẹ̀ tó múná dóko hàn sí kíkọ̀ àti síso èdè Yorùbá láyiká wọn, kí wọn sì máa fi tọ̀kàn-tọ̀kàn kọ̀ àwọn akẹ̀kọ̀.
- iii. **Ìmòràn fún àwọn aláṣe:** Àwọn aláṣe túbò ní láti kó ipa pàtàkì nínú mimú kí èdè Yorùbá di kíkọ̀ ní àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ aládaáni àti ti iḡboya káàkiri Ìpínlẹ̀ Èkó. Wọn gbọ̀dọ̀ rí í dájú pé akókò tí wọn yóò fi idánlẹ̀kọ̀ èdè Yorùbá sí lóri àtẹ̀ iṣe ọ̀dọ̀jọ̀ kò ní jẹ̀ akókò tí ó ti rẹ̀ ọ̀pọ̀ àwọn akẹ̀kọ̀, wọn sì gbọ̀dọ̀ máa fún wọn ní oḡorin iṣejú́ ó kéré tán lẹ̀mẹ̀jì nínú ọ̀sẹ̀, pípèsè iyàrá iṣẹ̀mbáyé fún èkọ̀ èdè Yorùbá ní gbogbo ilé-ẹ̀kọ̀, kíkọ̀ àwọn akẹ̀kọ̀ lọ̀ fún irin-àjò afẹ̀ àti láti tẹ̀síwájú ní sṣe kóríyá fún àwọn akẹ̀kọ̀ tí ó bá gbé iḡbá orókè nínú èkọ̀ èdè Yorùbá.

Àgbáloḡbágbò

A ti se iwádíí tí ó pọ̀ lóri bebà yíí. Iṣe iwádíí yíí dá lóri àgbéyèwò ihà tí àwùjọ̀ kọ̀ sí iḡbéláruḡe èdè Yorùbá. Pèlú gbogbo iḡbiyanjú àti ifowosowopọ̀ lólókan-òo-jòkan àwọn iḡboya àpapọ̀, iḡboya ipínlẹ̀ Èkó àti àwùjọ̀ ti rí èkọ̀ èdè Yorùbá gégé bí i ohun èlò tí yóò mú itẹ̀síwájú bá ètò èkọ̀ àti èdè Yorùbá. Òfin yíí ta èdè Yorùbá jí pépé ní ọ̀nà tó kún ojú oṣunwọn. Akitiyan Gómìnà Àmbòdé lóri èkọ̀ èdè kò jẹ̀ kí èdè Yorùbá parun. Òfin yíí wà lára àwọn ètò pípé tí iḡboya ipínlẹ̀ Èkó se láti mú kí ilọ̀síwájú bá àṣà àti iṣeṣe Yorùbá. Kí a lè se iḡbéláruḡe fún àwọn òfin yíí, àwùjọ̀ nilò láti padà sí iṣe itàn, àlò síso fún àwọn ọ̀mọ̀ wọn èyí yóò jẹ̀ kí wọn kọ̀ oríṣírísi èkọ̀ nípa èdè, àṣà àti iṣeṣe Yorùbá.

Ní iparí, pèlú iḡbiyanjú iḡboya ipínlẹ̀ Èkó lóri èkọ̀ èdè Yorùbá jẹ̀ kó hán pé iḡboya ipínlẹ̀ Èkó ní sṣe takun-takun lati jẹ̀ kí èkọ̀ èdè Yorùbá di gbajúgbajà káàkiri ilé-ẹ̀kọ̀ gbogbo ṣùḡbon àwọn àwùjọ̀ ní iṣe púpọ̀ láti se nípa kíkọ̀ ihà tó kún ojú oṣunwọn sí èkọ̀ èdè Yorùbá kí iná èdè Yorùbá má ba kú ojúse wa ni, edè Yorùbá kò gbọ̀dọ̀ kú.

ÀKÓJOPỌ̀ IWÉ

Adéníyí, H. R., & Onádípè, T. A. (2000). *Ìlò Èdè Àti Ìmọ̀ Èdè-Èdè Yorùbá*, Lagos; Rarade Publisher. Pg 1-23.

Àkànmú, S. O., & Sànní, R. O. (2011). *Ìlò Èdè Yorùbá*. Ọ̀yọ̀: Joytal Printing Press.

Egbé Akọ̀mọ̀lédè Yorùbá Nigeria (1999). *Èkọ̀ Èdè Yorùbá Òde Òní*. Lagos: Macmillian Nigeria Ltd.

Àgbéyèwò ihà tí Àwùjọ kọ sí Ìgbélárugẹ Èdè Yorùbá láti ọwọ́ Ìjọba Ìpínlẹ̀ Èkó—Mákindé ati Hunpegan

Egbé Akómọlédè Àti Àṣà Yorùbá (2003). *Èkó Èdè Àti Àṣà Yorùbá*. Longman Nigeria Plc. Pg

Henry, S. (2014). *A new English grammar, logical and historical*. United Kingdom: Cambridge University Press, pg 6

Mákindé, S. O. (1997). *Ọgbón ikọni ledè Yorùbá*. Lagos: Festac Town. Pg 1-5.

Mákindé, S. O. (2000). *Ìlò edè Yorùbá fún olùkọ àti akẹkọpọ Èdè Yorùbá*. Lagos: Festac Town, pg 37.

Şólàjà, F. A. Y. (2005). *Ọgbón Ìkọni, Ìwádí Àti Àṣà Yorùbá*. Ògùn: Milax Compumagik Ventures. Pg 20-22.